

SKICE JANA BAPTISTA VAN MOERA U ETNOGRAFSKOM MUZEJU SPLIT

BRANKAVOJNOVIĆ-TRAŽIVUK
Etnografski muzej Split
Iza lože 1
21000 Split-HR

UDK 930:22
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 3. 04. 2000.

U tekstu se predstavljaju skice J. B. van Moera iz fundusa Etnografskog muzeja Split. Pretpostavlja se da su nastale prilikom slikareva putovanja kao likovne bilješke, te se promatraju u kontekstu putopisnih opisa jadranske Hrvatske sredinom 19. stoljeća. Opisom sadržaja ukazuje se na njihovu etnografsku i širu kulturno - povijesnu vrijednost.

UVOD

U fundusu Etnografskoga muzeja Split, u *Knjizi inventara II.*, pod brojem 5790, upisan je predmet: *Zbirka Van Moera - Knjiga sa 118 originalnih skica iz 1850. godine*. Zabilježeno je da je predmet otkupljen za Muzej 1927. godine za cijenu od 1500 *dinara*.¹ Osim navedenoga u Muzeju nema drugih podataka o ovome predmetu, odnosno o crtežima ili njihovom autoru.

Radi se o knjizi tvrdih korica (32 x 20,5 cm) s 30 listova, na kojima su s obje strane zalijepljeni crteži - skice na papirima različitih dimenzija i oblika. To su mali formati, pa je na jednoj stranici i do pet crteža. Većina ih je postavljena vodoravno, a neki su zalijepljeni okomito na stranicu knjige. Gotovo svi su nacrtani olovkom, a samo jedan u tehnici tuša. Detalji 36 crteža obojeni su akvarelom. Neki imaju crveni pečat s oznakom *J. B. VAN MOER 1885*. Papir je ponegdje znatnije oštećen smeđim mrljama ili je crtež olovkom potpuno izbljedio.

Na 96 crteža zapisane su bilješke uglavnom olovkom i rjeđe tušem. Većinom su to samo oznake boja ili lokaliteta, a negdje i opširniji tekst od nekoliko rečenica. Zapisani su olovkom veoma sitnim i nečitkim slovima, od kojih su neka izbljedita.²

Opisom sadržaja spomenutih skica, uz podatke o dimenzijama papira i tehnici izrade crteža, pokušat ću ih odrediti tematski, te ih smjestiti u kontekst istraživanja narodne kulture sredinom 19. stoljeća u južnoj Hrvatskoj.

OPISI CRTEŽA

Knjiga se, dakle, sastoji od 59 stranica s ukupno 118 skica različitih formata, koje ću slijedom opisati. Za dimenzije papira nepravilna oblika

¹ Iste godine otkupljene su npr. zlatne naušnice za 850, *đerdan* za 2900, zlatni križ za 1400, a rezbarene gusle za 1000 *dinara* (E.M.S. *Knjiga inventara II*).

² Vjerojatno se radi o flamanskom jeziku.

odredit ću maksimalnu visinu i širinu. Ukratko ću opisati motive i pokušati ih identificirati sadržajno i prostorno.³

Strana 1 (slijeva nadesno, od gore prema dolje) :

1. - 55 x 57 mm, olovka, akvarel. **Profil muškarca s crvenom kapom.** Kapa gljivastog oblika s plavom kitom koja visi sa strane. Tekst: tri riječi.

2. - 45 x 42 mm, olovka, akvarel. **Oglavlje muškarca.** Glava muškarca s crvenim oglavljem tipa turbana, prikazana sprijeda. Sa strane kratka kita, od resa omotanog poveza. Tekst: **Turco**.

3. - 100 x 58 mm, olovka, akvarel. **Figura žene u nošnji.** U poluprofilu, više okrenuta leđima. Odjevena u dugu haljinu s rukavima (tip dinarske *aljine*) oker boje, svijetlo-plavu pregaču i maramu oko vrata. Na glavi bijela marama vezana na potiljku čini oglavlje duguljastog oblika. Zeleni ćup u ruci. Tekst: nekoliko riječi, među njima **Salone**.

4. - 69 x 46 mm, olovka, akvarel. **Figura muškarca u nošnji.** Prikazana sprijeda. Crna obuća, plave hlače i pojas, crni prsluk i dugi haljetak s rukavima (*kapot*), crvena kapa visokog oboda. Tekst: pet i po redova, među njima **Spal**.

5. - 62 x 57 mm, olovka, akvarel. **Muškarac u nošnji.** Gornji dio figure u poluprofilu, više okrenut leđima. Crveno oglavlje tipa turbana (*saruk*), prsluk sprijeda zelen, na leđima žut, bijela košulja širokog rukava. Tekst: **Turco**.

Strana 2:

6. - 84 x 49 mm, olovka, akvarel. **Figura u svećeničkom habitu.** Prikazana s leđa. Crna plitka kapa širokoga oboda, štap u ruci, plašt, obuća. Tekst: **Dominicain SPA**.

7. - 90 x 142 mm, olovka. **Prizor s palube boda.** Četiri figure: muškarac sjedi na namotanim konopima okrenut leđima, oslonjen na sanduk, muškarac i žena (građanska odjeća) okrenuti jedan prema drugome, te mornar oslonjen o ogradu palube. Okolo sanduci i prtljaga. U daljini obala. Tekst: oznake boje.

8. - Papir u obliku slova L, max. 79 x max. 95 mm, olovka. **Figura u svećeničkom habitu.** Prikazana s leđa. Sličan motiv na crtežu br. 6. Tekst: šest i po redova.

Strana 3:

9. - 105 x 57 mm, olovka, akvarel. **Figura muškaraca u nošnji** dinarskoga tipa. Prikazan s leđa. Bijela kalotasta kapa, crveni prsluk, bijela košulja širokih rukava, široke plave hlače stisnute ispod koljena, sive čarape, obuća s remenima. Uz rame je drvena posudica sa obručima. Nema teksta.

10. - 142 x 64 mm, olovka. **Figura muškaraca u nošnji** dinarskog tipa. Prikazan s leđa. Visoko oglavlje valjkastog oblika, prsluk, košulja, široke hlače

³ Crteži broj 41, 42, 77, 85, 91, 92, 96, 101, 102, 108, na kojima su prikazani neki splitski spomenici i predjeli, posebno će biti obrađeni u radu Arsena Duplančića.

stisnute ispod koljena, opanci. Tekst tušem: boje i nazivi pojedinih dijelova nošnje (npr. *turban...opanken*) u dva reda, te *Bosniak*.

Strana 4:

11. - 180 x 245 mm, olovka, crtež zalijepljen okomito. **Čekajući utovar stoke.** Nekoliko osedlanih konja i magaraca s košarama od šiblja. Na tlu nekoliko nosiljki od šiblja za teret. U prvom planu, po sredini, momčić sjedi na prevrnutoj košari. Teksta nema. Po detaljima podsjeća na detalje crteža *Karavansko dvorište lazareta I i II* u Splitu (iz Sveučilišne biblioteke Zagreb).

Strana 5:

12. - 91 x 143 mm, olovka. **Žene razgovaraju.** Četiri seljanke sjede na tlu okrenute jedna prema drugoj. S desne strane je peta figura žene koja stoji, prikazana s leđa, s košarom u ruci. Sve žene imaju na glavi marama. U pozadini jedva vidljivi obrisi muškarca. Tekst: nekoliko riječi olovkom i tušem.

13. - 108 x 60 mm, olovka, akvarel. **Figura žene sa zelenim ogrtačem.** Crvena kapa, lice prekriveno (crno), glava ogrnuta zelenom maramom koja pada preko ramena do ispod pojasa, ljubičasta suknja, smeđa obuća. Vjerojatno muslimanka. Teksta nema.

14. - 71 x 95 mm, olovka. **Drvena sprava** načinjena od dasaka, duguljasta oblika, prema jednom kraju se širi. Možda vrst korita za vodu. Tekst: opširan (!).

Strana 6:

15. - 138 x 168 mm, olovka. **Čovjek peca.** Na glavi kalotasta kapa, ogrtač preko ramena, noge bosa i gole da koljena. Sjedi na strmoj obali s agavama. Do njega košarica. Nema teksta.

16. - 104 x 90 mm, olovka. **Žena sjedi** na stepenicama ili zidu. Tijelo okrenuto leđima, glava u profilu. Odjeća: suknja, prsluk stegnut u struku, košulja, marama oko vrata, oglavlje kao povež oko kalote. Tekst: deset kratkih redova.

Strana 7:

17. - 130 x 71 mm, olovka. **Žena nosi teret.** Prikazana s leđa, u ispruženoj ruci nosi torbe, s druge strane su torbe na ramenu. Skicozno. Tekst: tušem šest redova, te olovkom *Trieste*.

18. - 121 x 87 mm, olovka, akvarel. **Dva muškarca u nošnjama.** Jedan stoji okrenut leđima, drugi licem u profilu, a tijelom prema naprijed. Lijeva figura: kalotasta smeđa kapa, kosa spletena u pletenicu sa dvije trake koje vise niz leđa, smeđi haljetak s rukavima (*koparan*), plave hlače. Desna figura: crvena kalotasta kapa sa šiljkom (*oštrica*), smeđi ogrtač, košulja širokih rukava. Tekst: nekoliko riječi, te *Spalato*.

Strana 8:

19. - 101 x 178 mm, olovka i akvarel. Crtež zalijepljen okomito. **Diple s mijehom.** Glazbalo koje se sastoji od drvenih *dipli* i piska, rogova, te mijeha od životinjske kože. Tipično za dalmatinsko zaleđe. Položene su na podlogu. Tekst: četiri reda, među njima *Diptlo*.

Strana 9:

20. - 114 x 58 mm, olovka. **Figura muškaraca u nošnji.** Prikazan s leđa. Kalotasta kapa, duga pletenica visi niz leđa, prsluk, košulja širokih rukava, preko jednoga ramena prebačen ogrtač, hlače do ispod koljena, podvezice, obuća kljunastoga vrha. Tekst tušem: nekoliko redova.

21. - 60 x 45 mm, olovka. **Poluprofil muškarca s kapom** valjkastoga oblika, po sredini se sužava. Pogled s leđa. Tekst: nema.

22. - papir nepravilna oblika max. 65 x max. 39 mm, olovka, akvarel. **Figura žene u nošnji.** Prikazana frontalno; plava marama oko glave, plavi kratki haljetak s rukavima, ispod smeđi prsluk, smeđa suknja i svjetlija pregača. Sa strane košara. Tekst: tušem *Lussing*.

Strana 10:

23. - 106 x 194 mm, olovka. **Bačve uz obalu.** Horizontala obale s nizom bačava i kamenim blokovima. Ispred njih sjedi seljak sa zemljanim posuđem (*bakre*), te rolama (tkanine?). Lijevo uz rub okomica jarbola. Desno ženska figura u nošnji s maramom svezanom na potiljku, okrenuta leđima. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 11:

24. - 193 x 178 mm, olovka. **Žena u svečanoj nošnji.** Kićenoga poprsja i pokrivala za glavu u obliku okrenutog krnjeg stošca. Skicozno. Tekst: nekoliko riječi. Sličnu odjeću nosi žena na akvarelu L. F. Cassasa koji prikazuje solinski akvadukt, te na litografiji H. Lecomtea⁴.

⁴ Oba likovna prikaza uvrstio je Arsen Duplančić u mapu *Splitska narodna nošnja* (1999.). To je pod br. 12 - Louis François Cassas, Odjeća stanovnika okolice Solina i dio akvadukta (detalj), 1782.; akvarel; vlasništvo The Victoria and Albert Picture Library - London. Pod br. 14 - Hippolyte Lecomte, Splitska žena u svečanoj odjeći, Paris, 1819.; iz nepoznate knjige, tab. 75; legenda ispod slike Femme de Spolatro, ville de la Dalmatie en habit de fete.; litografija; vlasništvo: Etnografski muzej - Split. Istu navodi M. Schneider pod br. 73., a pod nazivom *Žena iz Splita u svečanoj odjeći*, te natpisom *F. Cte Lecomte.1813.* (Schneider 1971: 59).

Kako ovaj oblik odjeće i oglašava nema potvrda u drugim likovnim prikazima Splitske žene ovoga doba, vjerojatno se radi o svečanoj nošnji žene iz splitske okolice. O tome govori i urednik mape uočavajući da su raniji Cassasovi akvareli, koji donose likove u nošnjama iz Dalmatinske zagore, poslužili Lecomteu da napravi "Splitsku ženu u svečanoj odjeći" (Duplančić, 1999).

25. - 43 x 34 mm, olovka, akvarel. **Profil muškarca s turbanom**, crveni povez oko glave, jedan kraj visi sa strane. Tekst: *ottoman*.

Strana 12:

26 - 215 x 156, olovka. **Igra na ulici**. Sedam mladića okupljenih u krug sjede ili čuče i gledaju u pod. U pozadini naznake arhitekture (trga), figure žena i djece, te crkvena povorka. Tekst: olovkom oznake boja na odjeći, jedna kratka rečenica, te *Spalato*.

Strana 13:

27. - 93 x 143 mm, olovka. **Panorama**. Pogled s mora. Horizontala obale, naznaka naselja, brda u pozadini. Tekst: nekoliko riječi, među njima *Trieste*.

28. - 90 x 43 mm, olovka, akvarel. **Žene u nošnjama**. Prva prikazana u profilu. Zelena marama na glavi, crvena marama preko ramena, smeđi kratki haljetak s rukavima, plava suknja i oker pregača, a u ruci štap. Oslonjena na zid. Iza nje još jedna žena u plavoj odjeći s bijelom maramom na glavi. Sa strane skicirano lice žene, frontalni prikaz. Tekst: oznake boja.

29. - 90 x 40 mm, olovka, akvarel. **Figura muškaraca u nošnji**. Pogled s leđa. Na glavi crveno oglavlje tipa turbana, sivi prsluk, bijela košulja, bijele široke hlače do koljena. Tekst: oznake boja, te *Morlaqen*.

Strana 14:

30. - 92 x 121 mm, olovka. **Djevojka u nošnji**. Sjedi pognute glave. Na glavi kalotasta kapica, košulja širokih rukava, haljetak bez rukava (*sadak*). Tekst: nema.

31. - 91 x 142 mm, olovka. **Iz unutrašnjosti crkve**. Drvena ispovjedaonica - klecalo, zatim zvona na kružnoj ploči koja se može okretati, te manji arhitektonsko-dekorativni detalji. Tekst: jedan do dva reda uz svaki crtež, među njima *Dalmatischer...*

32. - 69 x 88 mm, olovka. **Poprsje svećenika**. Jedan je prikazan u poluprofilu s kapuljačom na glavi, a drugi u profilu sa spuštenom kukuljicom. Tekst: nema.

Strana 15:

33. - 97 x 89 mm, olovka. **Brusač radi na spravi za brušenje**. Figura nagnuta nad prednji dio velike sprave. Veliki kotač se vjerojatno pokreće pomoću letvi, odnosno nogom. Spojen je s malim kolom na kojemu se bruse alatke. Na spravi je posuda za vodu. Poviše obješeni noževi i alatke za oštrenje. Tekst: dvije riječi, jedna je *Dalmat...*

34. - 93 x 92 mm, olovka. **Pastirica**. Sjedi, prikazana u profilu. Marama svezana o potiljku, velike naušnice, prsluk, košulja širokih rukava, široki pojas, suknja, pregača. U lijevoj ruci štap, u pozadini govedo. Tekst: oznake boja, te četiri kratka reda.

Strana 16:

35. - 128 x 75 mm, olovka. **Muškarac u nošnji.** Sjedi, prikazan u poluprofilu. Na glavi visoka kalotasta kapa, u ruci lula dugog *kamiša*. Ima kratki haljetak s rukavima, široke hlače do ispod koljena, opanke. Tekst: oznake boja, te *Bosniaque*.

36. - 120 x 91 mm, olovka. **Muškarac u nošnji.** Sjedi, lice u profilu, tijelo više okrenuto leđima. Na glavi kalotasta kapa šiljastoga vrha (*oštrica*), kosa spletena u pletenicu. Ima haljetak s rukavima, hlače do ispod koljena, opanke. Čini se da sjedi uz ogradu palube. Tekst: dva i po reda.

Strana 17:

37. - 143 x 91 mm, olovka. **Putnici na brodu.** Dva čovjeka sa šeširima, ogrnuta plaštevima, sjede na klupi uz ogradu broda. Građanska odjeća. Tekst: tri kratka reda, te nečitki datum (*10 april 58 ?*).

38. - 142 x 83 mm, olovka. **Seljak putuje.** Muškarac prikazan s leđa, sjedi na polegnutoj bačvi, ogrnut tkaninom. Hlače do ispod koljena, opanci. Ispred njega se nazire janje, te još jedna bačva (možda teret). Tekst: nema.

Strana 18:

39. - 112 x 191, olovka. **Konj i kar na obali.** Drvena kola, konj stoji sa strane glavom nagnutom u kola (jede iz njih). Iza su poredane bačve uz obalu. Na horizontu u daljini kopno. Možda Split. Tekst: nekoliko riječi na predmetima, te dolje desno: *Sp*.

Strana 19:

40. - 90 x 143 mm, olovka. **Crkveni stijeg i svećenici.** Slijeva nadesno: stijeg s križem, figura svećenika prikazana s leđa, potom sprijeda, te manja figura biskupa s pastoralom (frontalno). Tekst: vertikalno 16 redova, na dva mjesta *Spalato*.

41. - 95 x 143 mm, olovka. **Predio Splita.** Lijevo sklop pučkih kuća, po sredini obala (brod), desno uzvisina s crkvicom. Tekst: *Spalato Boticelli*.⁵

Strana 20:

42. - 179 x 166 mm, olovka, akvarel. **Anđeo i raspelo iz splitske katedrale.** S lijeva na desno: smeđe bojani anđeo, potom gotovo identičan crtani anđeo (motiv s oltara splitske katedrale), desno dolje skiciran gornji dio gotičkoga raspela. Tekst: tri riječi i *SP..*

⁵ O ovom predjelu piše T. Schiff u knjizi prvi put objavljenoj 1875. god., u poglavlju *Kužni grobovi na Boticelle* (Schiff 1997, 29-36).

Strana 21:

43. - 181 x 91 mm, olovka. **Crkveni stijeg**. Prikazan u gornjem dijelu, okićen cvijećem i trakama. Tekst: oznake boje.

44. - 142 x 54 mm, olovka. **Crkveni stijeg**. Sličan prethodnome. Tekst: jedan i po red okomito.

Strana 22:

45. - 75 x 127 mm, olovka. **Pastir**. Lijevo u prvom planu dječak sjedi, desno tri ovna u pozadini. Tekst: oznake boje.

46. - 55 x 38 mm, olovka. **Muškarac u nošnji**. Figura prikazana s leđa. Oglavlje tipa turbana, tkanina prebačena preko ramena. Skicozno. Tekst: nema.

47. - 52 x 45 mm, olovka. **Muškarac u nošnji**. Gornja polovica figure prikazana s leđa. Na glavi kalotasta kapa, kosa svezana u pletenicu s duljom trakom koja pada niz leđa, prsluk, košulja širokih rukava. Skicozno. Tekst: nema.

48. - 93 x 93 mm, olovka, **Seljak**. Čovjek omotan plaštom s kukuljicom (*kaban*) sjedi na podu. Do njega bačva, na njoj torba (*zobnica, arar*) i diple s mijehom. Tekst: *...an Dos*.

Strana 23:

49. - 74 x 144 mm, olovka, akvarel. **Na obali**. U prvom planu, po sredini, dvije žene u nošnjama (jadranski tip), okrenute jedna prema drugoj, u rukama košare. Lijeva figura: ogavlje, marama preko ramena, pregača. Desna figura: marama svezana na potiljku, smeđi kratki haljetak s rukavima, suknja crvena s pregibima. Uz lijevi rub crteža figura ogrnuta plaštom s kukuljicom. Uz horizontalu obale je barka s po jednom sjedećom figurom na prednjem i stražnjem dijelu. U pozadini su brodovi s jedrima, u luci. Tekst: *Lussing Piccolo*.

50. - 76 x 38 mm, olovka. **Motiv s ribarnice**. Kameni stol i vaga. Tekst: *Trieste*.

51. - 89 x 92 mm, olovka. **Prodavač zemljanoga posuda**. Čovjek sjedi na tlu, frontalni prikaz figure. Oglavlje tipa turbana, puši lulu duga *kamiša*. Ispred njega je zemljano posuđe (*bakre, ćup*). Tekst: oznake boje, te nekoliko riječi, među njima *morlaque*. Možda iz sela Potravlja.

Strana 24:

52. - 142 x 93 mm, olovka. **Svećenik**. Figura svećenika u habitu, prikazana s leđa i sprijeda. Dolje nekakav vijenac od tkanine. Tekst: redovi okomito i vodoravno. Među njima *Benedictinien*.

Strana 25:

53. - 79 x 95 mm, olovka, akvarel. **Tri žene u nošnjama**. Figura lijevo u profilu s plavom suknjom (trudnica). U sredini žena sa štapom i torbom okrenuta leđima kleči (prosjakinja), ima smeđu maramu preko ramena, tamno

plavi prsluk, bijelu košulju i svijetlo plavu suknju. Desno treća žena prikazana je kao figura u profilu, s crvenom maramom povezanom na potiljku, crvenim prslukom, bijelom košuljom, plavom suknjom. Tekst: oznake boja.

54. - 143 x 75 mm, olovka, detalj crvenim pastelom. **Čovjek s plaštom i košara**. Figura prikazana s leđa. Ima plašt koji pada u mekim naborima, valjkasto oglavlje s crvenim tuljcem koji pada na rame, te crvenim ovratnikom. Ispod je poprečno nacrtana košara s ručicom i poklopcem (?). Tekst: jedan red.

Strana 26:

55. - 91 x 143 mm, olovka. **Panorama**. Horizontala obale, uz obalu naznaka naselja i planine u pozadini. Skicozno. Tekst: dvije riječi.

56. - 58 x 32 mm, olovka. **Redovnik** (?). Figura u profilu; kalotasta kapa, brada, duga haljina, pregača s okomitim linijama. Tekst: jedan red.

57. - 47 x 35 mm, olovka, skicozno. **Žene**. Slijeva nadesno: žena u nošnji (marama na glavi) okrenuta leđima, druga žena okrenuta prema njoj (oglavlje, pregača), u pozadini treća figura i dijete. Skicozno. Tekst: nema.

Strana 27:

58. - 84 x 143 mm, olovka. **Na palubi**. Dio palube broda na kojoj spavaju dva čovjeka. Tekst: nema.

59. - 83 x 130 mm, olovka. **Na putu**. Tri muške figure prikazane s leđa. Slijeva nadesno: figura u nošnji (oznake boja), u sredini čovjek u hodu, uz njega magarac natovaren vrećama, na njemu manja figura sa šeširom. Skicozno. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 28:

60. - 142 x 93 mm, olovka. **Žena ispred vunu**. Ženska figura prikazana u profilu. U lijevoj ruci drži preslicu s *kudeljom*, ispred koljena visi o niti *vreteno*. Odjevena u kratki haljetak s rukavima, široku suknju s pregačom, obuća tipa natikače. Oslonjena o masivni stup. Tekst: nekoliko riječi, vjerojatno oznake boja.

Strana 29:

61. - 143 x 95 mm, olovka. **Prodavačica krletki**. Žena sjedi, prikazana frontalno, ispred su krletke za ptice. Iza je sanduk i šatorsko krilo. Slična pozadina na crtežu br. 105. Tekst: *Trieste*.

Strana 30:

62. - 109 x 77 mm, olovka. **Trudnica**. Figura u profilu. Bogato oglavlje građanskog tipa; kapica koja uokviruje lice s produžetkom niz leđa. Na ramenima marama. Tekst: dvije riječi, te oznaka boje.

63. - 102 x 64 mm, olovka. **Figura muškaraca u nošnji**. Prikazan u profilu, tijelo više okrenuto leđima. Sjedi. Kalotasta kapa, prsluk, košulja, pojas od tkanine, hlače do ispod koljena. Drži štapić u rukama. Tekst: *SPA*.

Strana 31:

64. - 142 x 74 mm, olovka. **Figura muškaraca u nošnji** dinarskoga tipa. Frontalni prikaz, sjedi. Jednom rukom drži lulu, druga mu je u džepu. Oglavlje tipa turbana (*saruk*), kratki haljetak s rukavima (*koporan*), torba, lula dugog *kamiša*, hlače do ispod koljena, opanci. Tekst: oznake boja.

65. - 93 x 49 mm, olovka. **Figura muškaraca u nošnji** dinarskog tipa. Prikazan s leđa. Nošnja slična onoj na prethodnom crtežu, ali s ogrtačem prebačenim preko ramena. Tekst: oko četiri reda okomito, među njima...*turban...*, te nekoliko riječi na samim odjevnim predmetima, na pr. *mantel*.

Strana 32:

66. - 117 x 90 mm, olovka, akvarel. **Žena u nošnji**. Žena sjedi na tlu, prikazana u poluprofilu, više okrenuta leđima. Nošnja dinarskog tipa: bijela marama omotana oko glave (visoko tjeme), dugi plavi haljetak s rukavima (*aljina*), plava suknja s crvenim rubom, torba. Sa strane nacrtano oglašlje i lice u profilu. Tekst: nekoliko oznaka boja, te *morlachischen costumen Spalato*.

67. - 89 x 117 mm, olovka. **Skupina žena u nošnjama**. Središnja figura frontalno prikazana stoji, a druge uokolo sjede. Žena u sredini drži u ruci posudu s ručkom. Uz skupinu žena koje sjede su drvene posude. Uz jednu je vunena torba. Druga ima preslicu. Možda su to mljekarice. Tekst: oznake boja.

Strana 33:

68. - 85 x 143 mm, olovka. **Panorama**. Pogled s mora na primorsko naselje; brodovi, okomica zvonika. Tekst: *San Selve...*

69. - papir nepravilna oblika, max. 94 x max. 63 mm. **Žena u nošnji**. Prikazana s leđa. Ima bijelo oglašlje, sivi prsluk, bijelu košulju, smeđu suknju crvenog cik-cak ruba. U ruci nosi košaru. Tekst: nekoliko oznaka boje, te *Lussing Picolo*.

Strana 34:

70. - 120 x 94 mm, olovka, akvarel. **Ptica u krletci**. Vidi se kroz veliki otvoren prozor (ili izlog). Tekst: nekoliko riječi na predmetima.

71. - papir nepravilna oblika, max. 90 x max. 54 mm. **Vrč i čaša**. Vrč s manjom bočnom ručkom i većom poviše gornjeg otvora. Stilski ukras kitnjastoga kljuna i stilizirane ljudske glave na spoju ručice i tijela posude. Čaša ima umetak s ručkom. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 35:

72. - 89 x 143 mm, olovka. **Krajolik**. Pogled iz uvale na morsku pučinu i planine u daljini, sa strane su kameni rtovi. Vjerojatno pogled iz neke splitske uvale. Tekst: *Spal*.

73. - 75 x 126 mm, tuš. **Figura s fenjerom i detalji odjeće**. S lijeva na desno: figura u profilu s dugom haljinom, glava ogrnuta kukuljicom, drži štap s

feralom. Dalje: detalji odjeće u tri cjeline, obilježeni riječima. Uz to i tekst, između ostalog *lanteern....Spal*.

Strana 36:

74. - 91 x 144 mm, olovka, akvarel. **Prodaja drva na obali**. Grupa figura na obali, uz njih hrpa iscijepanog drva, brodovi u pozadini. Dvije žene sjede na tlu (marame na glavi), dva muškarca stoje (oglavlje tipa turbana i crvenkapa). Jedna pognuta žena slaže drva, do nje stoji muškarac. Tekst: *Spal*.

75. - 89 x 143 mm, olovka. **Drvodjelski proizvodi**: stol, polica, veće i manje posude od dužica i tokarene zdjele i tanjuri. Tekst: nekoliko odvojenih riječi.

Strana 37:

76. - 92 x 142 mm, olovka. **Starica na ulici**. Žena sjedi uz masivnu bazu stupa. Prikazana je sprijeda, klonule glave i ruke. Na zidu je i posuda u obliku amfore. Tekst: nema.

77. - 82 x 142 mm, olovka. **Zgrada na obali**. Prizemnica, fasada s klasičnim stupovima. Ispred grupa malih figura. Pogled s natkrivenog mjesta (lijevo i po sredini stupići drže valoviti rub *tende*). Tekst: dvije riječi, te *Spal*. Vjerojatno zgrada Zdravstvenog ureda na splitskoj Rivi.⁶

Strana 38:

78. - 88 x 127 mm, olovka. **Skupina žena u nošnjama**. S lijeva na desno: figura u profilu, ispred nje košarica i kanta. Zatim žena koja sjedi prikazana frontalno i prema njoj okrenuta druga ženska figura koja stoji. Dalje je skupina od tri žene okrenute jedna prema drugoj. Sve nose u ruci ili na ramenima torbe ili kante. Dok nošnja lijeve figure odgovara jadranskom tipu, ostale su u nošnjama Dalmatinske zagore. Vjerojatno seljanke koje donose u grad svoje proizvode. Tekst: dvije riječi, te oznake boje.

79. - 84 x 62 mm, olovka, akvarel. **Muškarac u nošnji**. Figura u profilu prikazana do pojasa. Bijela kalotasta kapa, bijela košulja, crveni prsluk sa zelenim rubom, dugi *cigaršpic*. Tekst: *Ottoman*.

Strana 39:

80. - 91 x 142 mm, olovka. **Prizor iz težačkoga života**. Sušenje plodina (vjerojatno sočivica). Žene prostiru tkanine po podu, jedna žena grablja. Pomagala: bačva, zdjela ili sito, košara, bat, vreće. U pozadini pučke kuće, natovaren magarac i ljudi u pratnji. Tekst : dvije riječi, te *Spal*.

81. - 98 x 90 mm, olovka, akvarel. **Slikovite figure**. S lijeva na desno: muškarac u nošnji prikazan s leđa. Crveno oglavlje tipa turbana, kosa u pletenici pada niz leđa, bijela košulja, smeđa torba o ramenu, crveni pojas, plave hlače do ispod koljena, u ruci drži pijetla. Ostale skice su nacrtane

⁶ Arsen Duplančić mi je ukazao na prikaz ove zgrade u knjizi *Split sa starih razglednica* (vidi lit.), na str. 153.

okomito na opisanu figuru. To su gornji dio muške figure, žena s dvoje djece, dva magarca. Tekst: nekoliko riječi u dva odvojena reda.

Strana 40:

82. - 195 x 285 mm, olovka, crtež zalijepljen okomito. **Odmor**. Prizor s mnoštvom figura u nošnjama. Lijevo je jedna grupa oko kamenoga bloka (?). Druga grupa muškaraca sjedi na podu u krugu (igra), dalje grupe žena i ljudi oko punih vreća. Desno je stablo. Iza su osedlani konji. U pozadini visoki zid. Tekst: nema.

Strana 41:

83. - 94 x 144 mm, olovka. **Panorama**. Lijevo u prvom planu je barka, desno u pozadini veliki brod na moru. Tekst: *Lussing - Piccolo*, na velikom brodu **ISTRIA**.

84. - 46 x 49 mm, olovka. **Ljudi i stoka**. Slijeva nadesno: figura jahača i konja prikazani s leđa, do njih konj, zatim žena, a iza nje bik. Skicozno. Tekst: dva broja i dvije riječi.

Strana 42:

85. - 140 x 93 mm, olovka. **Arhitektonski ukrasni detalji**. Antički frizovi i konzole. Osam detalja s opširnijim popratnim tekstom. Vjerojatno detalji Dioklecijanove palače.

86. - 81 x 143 mm, olovka, akvarel. **Mljevenje žita** na otvorenom. Skupina od tri žene u nošnjama, okrenute leđima, prikazane iza punih vreća. Lijevo su kamene kružne ploče, jedna ispred žene vjerojatno je ručni žrvanj. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 43:

87. - 92 x 143 mm, olovka. **Drvena sprava**. Možda nekakav kanal ili korito. Nacrtano u dva dijela, gornji se vezuje uz donji. Tekst: opširno objašnjenje (!).

88. - 28 x 50 mm, olovka, akvarel. **Glava žene**. Oglavlje s crvenim prugicama i tek nekoliko crta lica. Skicozno. Tekst: nekoliko riječi.

89. - 58 x 58 mm, olovka, akvarel. **Demižona**. Velika boca omotana šibljem s dvije ručice. Gore usko grlo otvoreno. Tekst: nekoliko riječi.

90. - papir nepravilna oblika max. 67 x max. 35 mm. **Figura muškarca s ogrtačem**. Prikazan s leđa. Na glavi crvena kapa s crnom kitom, smeđi ogrtač s kukuljicom i crne čizme. Tekst: nema.

Strana 44:

91. - 111 x 301 mm, olovka, papir zalijepljen okomito. **Pogled na rt**. Mali brod u uvali, desno horizontala rta, s lijeve strane pučina s kopnom u daljini. Tekst: nema.

Strana 45:

92. - 143 x 96 mm, olovka. **Pralja**. Dijagonala stabala u prvom planu, iza je žena nagnuta nad velikom posudom (*maštil*) iz koje viri daska za pranje robe. Uokolo kameni blokovi. U pozadini crkva sa zvonikom, vjerojatno Sv. Dominik u Splitu. Tekst: nekoliko riječi.

93. - 78 x 85 mm, olovka, akvarel. **Skupina muškaraca**. Tri muškarca okrenuta leđima sjede, četvrti stoji, ali vidi se samo dio tijela. Tri različita pokrivala za glavu: dva šešira različita oblika i kapa. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 46:

94. - 89 x 123 mm, olovka, akvarel. **Skupina muškaraca u nošnjama** dinarskog tipa. Tri muškarca stoje, dvojica sjede na vrećama. Nošnja: crvena oglavlja tipa turbana, žuti, zeleni i smeđi prsluci, bijela košulja širokih rukava, bijele široke hlače do ispod koljena, obuća zašiljena pri vrhu (opanci). Tekst: oznake boja.

95. - 94 x 143 mm, olovka. **Grmolika biljka**. Raste iz zida. Lijevo uvećani detalj grančice. Tekst: devet kratkih redova teksta, te dvije riječi, među njima *artich*.

Strana 47:

96. - 77 x 303 mm, olovka, skicozno, papir zalijepljen okomito. **Arhitektonski spomenici Splita**. Zvonici i kule (zvonik Sv. Frane, mletački Kaštel, zvonik Sv. Duje i mauzolej - katedrala, tvrđava Gripe...) Tekst: uz pojedine građevine.

Strana 48:

97. - 142 x 95 mm, olovka. **Vratnice** (?), vjerojatno drvene s metalnim polugama za zatvaranje. Uz njih dva detalja, jedan u obliku kuke. Tekst: opširan (!).

98. - 88 x 143 mm, olovka. **Skupina muškaraca**. Dva muškarca sjede okrenuta leđima. U pozadini dva stoje; jedan prikazan u profilu, a dugi sprijeda. Na glavama kalotaste kape i dvorogi šešir. U gornjem desnom kutu okomito nacrtane dvije žene s djecom. Tekst: nekoliko riječi.

Strana 49:

99. - 80 x 52 mm, olovka, akvarel. **Žena sjedi**. Prikazana s leđa, oslonjena laktom na kamen, tako da tijelom čini dijagonalu. Odjevena u crnu odjeću, samo bijeli rukavi košulje. Sa strane je posebno nacrtano crveno valjkasto pokrivalo za glavu. Tekst: nekoliko kraćih redova.

100 - 89 x 143 mm, olovka. **Mlada žena u nošnji**. Figura prikazana dva puta u profilu i jedan prikaz sprijeda s djetetom u naručju. Nošnja jadranskoga tipa: marama složena u oglavlje, prsluk, košulja širokih rukava, pregača, suknja. Tekst: opširan.

Strana 50:

101. - 140 x 91 mm, olovka. **Detalji drvenih korskih sjedala splitske katedrale.** Tekst: nekoliko riječi, među njima *oltar...Spal.*

102. - 82 X 77 mm, olovka. **Antički arhitektonski detalji.** Korintski kapitel i baza stupa, konzola, vijenac. Tekst: nekoliko riječi, među njima *Porta aurea Spal.*

Strana 51:

103. - 93 x 122 mm, olovka. **Dvije žene sjede.** Oslonjene su o zid (stup). Jedna ima maramu na glavi i štap u ruci, a druga maramu svezanu na potiljku. Na lijevoj strani frontalno postavljena muška figura prikazana do pojasa, s kesom u rukama. Tekst: nekoliko riječi.

104. - 59 x 47 mm, olovka. **Knjige.** Položene na dijagonalno postavljenu plohu. Tekst: nema.

Strana 52:

105. - 144 x 92 mm, olovka. **Konstrukcija šatora.** Vjerojatno načinjeno kao prodajno mjesto s policama. Tekst: nekoliko riječi, među njima *Trieste.*

106. - 55 x 40 mm, olovka, akvarel. **Žena s djetetom.** Prikazani s leđa, drže se za ruke. Žena u nošnji: smeđa marama na glavi, crveni prsluk, smeđa suknja. Tekst: nema.

Strana 53:

107. - 91 x 142 mm, olovka, akvarel. **Vjenčanica.** Figura prikazana sprijeda i s leđa, te posebno profil žene s crnom kapicom i naušnicom. Odjeća: bijelo oglavlje s cvijećem, zlatne naušnice i ogrlice, crni prsluk, crveni pojas sprijeda vezan u mašnu, ljubičasti haljetak s rukavima, vjenčani buket i lepeza, plava suknja. Tekst: opširan, među ostalim: *Spal. i Spalat.*⁷

Strana 54:

108. - 106 x 94 mm, olovka. **Arhitektonski detalji.** Ukrasni vijenci. Tekst: nekoliko rečenica, među njima *Porta...* Vjerojatno s jednih od vrata Dioklecijanove palače u Splitu.

109. - 61 x 40 mm, olovka. **Kanta** za vodu. S dvije ručke (gore i bočno), poklopcem i kljunom. Čaša s ručkom obješena o kljun. Tekst: jedan red.

⁷ U Etnografskom muzeju Split nije zabilježen sličan oblik splitske vjenčanice. Donekle joj je slična vjenčanica iz Punta na otoku Krku.

Strana 55:

110. - 92 x 93 mm, olovka, akvarel. **Dvije žene u nošnjama.** Ona koja sjedi prikazana iz profila u nošnji Dalmatinske zagore; bijela marama oko glave, plavi haljetak bez rukava (*sadak*), bijela košulja s ukrasom od crvene trake na rukavu, oker pregača. Druga figura prikazana s leđa u nošnji jadranskog tipa; ukrasna marama pada niz leđa, u ruci lepeza, suknja na vertikalne trake. Tekst: nekoliko redova, među njima: *morlachen Spal..... Spal.* To je seljanka iz splitske okolice i pučanka iz splitskog varoša.

111. - 79 x 39 mm, olovka. **Čovjek s puškom.** Muška figura u profilu s puškom o ramenu. Skicozno. Tekst: dvije riječi.

Strana 56:

112. - 137 x 97 mm, olovka, akvarel. **Dvije žene u nošnjama.** Sjede, okrenute jedna prema drugoj. Nošnje dinarskog tipa; oglavlje načinjeno od bijele marame, dugi plavi haljetak s rukavima (*modrina*), crveni prsluk, tamno crvena pregača. Na tlu torba (*zobnica*). Tekst: nema.

Strana 57:

113. - 97 x 83 mm, olovka. **Žena i dijete.** Prikazana u profilu. Na glavi marama zavezana na potiljku, druga prebačena preko ramena. Dijete okrenuto leđima. Skicozno. Tekst: nekoliko riječi.

114. - 93 x 52 mm, olovka. **Žena sa šeširom.** Prikazana s leđa; na glavi plitki šeširić, leđni prevjes, haljetak s rukavima ukrašen na leđima, suknja u širokim naborima. Tekst: opširan, među ostalim *Spalato, Sebenico.*

Strana 58:

115. - 88 x 91 mm, olovka. **Balkon s kamenom ogradom (*balustri*).** Sa strane konzole. Na njima različite posude (*maštil, bakre*). Tekst: nema.

116. - 86 x 38 mm, olovka, akvarel. **Žena u plavom haljetku.** Figura prikazana s leđa, u sjedećem položaju. Na glavi bijela marama, odjevena u plavi haljetak (*modrina*) sa ukrasnom crvenom trakom na gornjem dijelu rukava. Tekst: tri riječi.

Strana 59:

117. - 79 x 80 mm, olovka, akvarel. **Muškarac s torbama.** Okrenut leđima, sjedi, vidi se samo glava s crvenim pokrivalom tipa turbana i vrh drvenog štapa na ramenu. U prvom planu su velike torbe (*arari*). Tekst: četiri riječi, među njima *Morlaq...*

118. - 77 x 90 mm, olovka. **Muškarac u nošnji** dinarskog tipa. Prikazan s leđa; kalotasta kapa, pletenica niz leđa, široki rukavi, preko ramena prebačen ogrtač s resama, hlače do ispod koljena, u ruci lula duga *kamiša*. Sa strane nacrtana truba, u obliku puža. Tekst: nekoliko redova.

O AUTORU

U Arheološkom muzeju u Splitu nalazi se ulje na platnu s prikazom splitskog Peristila, koju je naslikao B. van Moer i posvetio grofu Burattiju 1873. godine. U zadarskome *Narodnome listu* od 7. 01. 1874. god., objavljena je vijest da je u dvorani zagrebačkoga Zemaljskoga muzeja izložena slika *glasovitoga Belgijanca van Moer Jean Baptiste*. U zagrebačkom *Viencu* od 21. 03. 1874. god. spominje se slika *čuvenog flamanskoga slikara Van Moera* (prema Kečkemet 1984, 103).

Sliku je opisao i objavio Kruno Prijatelj 1953. godine, smatrajući van Moera holandskim slikarem. Odredio je kao primjer tipičnoga akademizma, te je istaknuo autorov osjećaj za slikarsku materiju, smisao za boju, fine efekte i kontraste svjetla i sjene (isto, 111).

Duško Kečkemet objavio je 1984. god. članak o van Moerovim crtežima Splita i okolice, u kojemu identificira autora i atribuirao mu određeni broj djela. Jan (Jean) Baptiste van Moer prepoznat je kao slikar arhitekture, enterijera i krajolika, te kao učenik malo poznatoga slikara Bosueta. Prema sakupljenim podacima, od kojih su najvažniji oni iz Umjetničkoga muzeja u Amsterdamu, te iz Thieme - Beckerovog Leksikona umjetnika, Kečkemet je utvrdio da se radi o belgijskome slikaru. Rođen je u Bruxellesu 17. 12. 1819, gdje je i umro 6. 12. 1884. godine. Istaknuti su mu radovi dekorativne slike na stubištu Kraljevske palače u Bruxellesu i vedute starog Bruxellesa u Vijećnici, te u zbirci Muzeja u Bruxellesu. Jedna slika enterijera ateljea nalazi se u muzeju u Amiensu. Obzirom da je flamanska nacionalnost često poistovjećivana s belgijskom, nije isključena mogućnost da je van Moer bio flamanski, a ne belgijski slikar (isto: 103, 111).

Nadovezujući se na poznatu van Moerovu sliku Peristila, Kečkemet analizira 21 crtež istoga autora s motivima Splita i okolice, koje je oko 1930. godine nabavila Sveučilišna biblioteka u Zagrebu. Crteži su otkupljeni iz jednoga zagrebačkoga privatnoga posjeda, a prema podacima vlasnika nabavljeni su "na aukciji I. B. van Moer u Amsterdamu 1885". Prva vijest o njima je ona u *Hrvatskom kolu* iz 1933. godine, gdje je Artur Schneider uz bilješku o izvanrednim crtežima arhitekture ovoga nepoznatoga nizozemskoga umjetnika, objavio četiri crteža (isto: 102-103).

Kečkemet objašnjava da su zagrebački posjednik crteža, Sveučilišna biblioteka i sam Schneider vidjeli u žigu *VENTE I. B. MOER 1885*, koji je otisnut na svakome crtežu, tek vlasnika kolekcije. Zapravo se radi o identificiranom belgijskom slikaru B. van Moeru, koji je 1858. god. posjetio Split i nacrtao spomenute crteže, a možda i predložak za uljanu sliku Peristila, koju je kasnije naslikao kod kuće i tek 1873. poslao na dar Burattiju. Nije isključena ni mogućnost da je van Moer ponovno posjetio Split i na licu mjesta naslikao uljenu sliku. Iz navedenih podataka proizlazi da je godinu dana nakon njegove smrti aukcija održana u Amsterdamu 1885. godine (isto).

Što se tiče crteža iz Sveučilišne biblioteke, Kečkemet ih je podijelio na one većega formata s motivima centralnoga Splita, te manje s motivima iz splitske okolice. U prvoj grupi su: *Istočna strana Peristila, Mauzolej i zvonik katedrale, Vrata Vestibula, Južno pročelje Dioklecijanove palače, Istočno pročelje Dioklecijanove palače, Karavansko dvorište lazareta I, Karavansko dvorište lazareta II, Središnje dvorište lazareta*. Drugoj grupi pripadaju crteži:

*Ribari, Samostan u Poljudu, Dvorište težačke kuće, Klisure, Sajam u Solinu, Solinske ruševine I, Solinske ruševine II, Krajolik sa stablom, Krajolik s Klisom, Krajolik s ruševinama, Amfiteatar, Krajolik s Vranjicom, Šibenik.*⁸

Crteži su rađeni olovkom na smeđem papiru, djelomično sijenčeni sepijom i akvarelirani. Manji crteži, rađeni olovkom i djelomično pojačani crnim pastelom, tehnički su jednostavniji i skicozniji. Umjetnik ih je radio na licu mjesta kao predloške za uljene slike, a na njihovim pozadinama ili na samim manjim crtežima zapisivao je primjedbe, koje se odnose uglavnom na boje pojedinih površina (isto: 104).

U pojedinačnim opisima van Moerovih crteža iz Sveučilišne biblioteke mogu se uočiti neke sličnosti s motivima crteža iz *Knjige skica* Etnografskoga muzeja Split, koju Kečkemet ne spominje. Sigurno je da se radi o istome umjetniku, a vjerojatno i o istodobnome nastanku crteža 1858. godine, dok bi se ona zabilježena na pečatu također mogla odnositi na amsterdamsku aukciju.

Polazeći od podatka da je 118 originalnih skica dospjelo u muzejsku knjigu 1927. godine, kada je zbirka otkupljena i inventirana kao cjelina, ostaje otvoreno pitanje kojim su putem one dospjele u Etnografski muzej Split. Da li iz istoga zagrebačkoga privatnoga posjeda iz kojega su otkupljeni crteži za Sveučilišnu biblioteku u Zagrebu ili iz Arheološkoga muzeja u Splitu, koji čuva uljenu sliku autora, a iz kojeg je određen broj predmeta prešao u mlađi Etnografski muzej?⁹

Zasada se može zaključiti da slikaru Jan Baptistu van Moeru iz Bruxellesa (1819-1884) pripada uz poznato ulje na platnu s motivom splitskoga Peristila (Arheološki muzej Split), te uz 21 crtež s motivima Splita i okolice (Sveučilišna biblioteka Zagreb), također i 118 skica maloga formata, s motivima jadranske Hrvatske, iz Etnografskog muzeja Split.

PUTOPIŠNE I LIKOVNE BILJEŠKE O JADRANSKOJ HRVATSKOJ SREDINOM 19. STOLJEĆA

Van Moer boravi u našim krajevima sredinom 19. stoljeća, u razdoblju Bachovog apsolutizma u kojem se prekida veći dio domaće političke i kulturne djelatnosti. Uz taj negativni predznak, ipak dolazi do razvoja prometnih prilika u Istri i Dalmaciji, a time i do povećanja broja stranih posjetitelja. Lloydovi parobrodi plove od Trsta do Kotora, zadržavajući se u pojedinim lukama kako bi putnici imali dovoljno vremena za razgledavanje. Krajem četrdesetih godina Lloyd ima odjel za reklamu, te izdaje publikacije kojima nastoji pobuditi zanimanje za putovanje. Tako se i Dalmacija počela otvarati svijetu.

Razvoju Lloydovog pomorskoga turizma na Jadranu doprinjelo je i otvaranje južne željeznice 1857. godine, kojom se Trst povezuje s Bečom (Pederin 1991: 179). Promicanje turizma odvijalo se znanstvenim putovima;

⁸ Ovaj posljednji crtež spominje Milan Ivanišević, kao rad nepoznatog nizozemskog majstora koji je u lipnju 1858. godine crtao u Šibeniku, Solinu, Vranjicu, Klisu i Splitu (Ivanišević 1963: 97-98).

⁹ U tom slučaju, međutim, nedostaje bilješka koja se obično upisivala uz predmete koji su dolazili u Etnografski muzej iz Arheološkoga muzeja Split (na pr. *dar Arheološkoga muzeja u Splitu*).

upoznavanjem sa spomenicima, klimom, zoološkim i botaničkim svijetom, pa tako i narodnim životom ovih donedavno nepoznatih krajeva.

Ivan Pederin, koji analizira austrijske i njemačke putopise ovoga područja, objašnjava kako putopisac sada više nije uroda, ni časnik - izvjestitelj, već umjetnik, koji će estetski kodiranim tekstom raspaliti maštu čitatelja i potaknuti ga na putovanja. Pisac (umjetnik) ovoga doba zapravo je romantičar koji gubi vezu s društvom i živi osamljeno, okrećući se prošlosti, selu i tradicionalizmu (isto: 129-130).

Autor spominje da je među prvim putnicima Lloydova parobroda bio romantičarski nadahnut njemački putopisac Heinrich Stieglitz. Također je zabilježeno je da je sredinom stoljeća slikar Bernard Fiedler napustio Mletke da bi se naselio u Trstu i s novcem Lloydova putovao Dalmacijom i Levantom, gdje je slikao krajolike obale. Svojevrna reklama Jadrana bio je i putopis A. Troghera nastao na putovanju zapadnim Sredozemljem, kao pratnja nadvojvodi Ferdinandu Maksu (isto: 116, 129, 173).

Osim putopisa koji su često sadržavali popratne crteže krajolika i nošnji, kao poznati Fortisov *Viaggio in Dalmazia* iz 1774. godine, u 19. stoljeću postoje i samostalni likovni radovi kojima autori nastoje dati što vjernu sliku odabranih motiva. To su uglavnom prikazi figura u nošnjama kao pojedinačni motivi ili grupe figura smještene u autentičnom ambijentu.

Početak 19. stoljeća objavljen je u Europi znatan broj ilustriranih knjiga i albuma narodnih nošnji iz područja jugoistočne Europe, pa tako i Hrvatske.¹⁰ Marijana Schneider, u katalogu zbirke Povijesnoga muzeja Hrvatske, spominje ukupno 72 autora koji su tijekom 19. st. prikazivali narodne nošnje, u slikarskim ili popularnim grafičkim tehnikama, kao ilustracije knjiga ili kao pojedinačne listove.¹¹

Od 1846. godine u Zadru se priprema izdanje Frana Carrare pod naslovom *La Dalmazia descritta con 48 tavole miniate, reppresentanti i principali costumi nazionali*. Izdavači, braća Petar i Napoleon Battara, pridobili su kao suradnika slikara Vicka Poiretta, koji je do ožujka 1845. godine već naslikao akvarele namijenjene za ovu knjigu. Čini se da nošnje nisu bile uvijek vjerno prikazane, te su Carrara i braća Battara dopunjavali ilustracije, a njihov je konačni oblik dao slikar Roberto Focosi. Osim Poiretta sudjelovali su u izradi i dalmatinski slikari amateri: Korner iz Hercegnovog, Stöckl iz Šibenika, Josip Zmajčić iz Korčule i Petar Zečević iz Splita. Izdavanje knjige nije dovršeno, te je objavljena samo polovica tabli, kao kolorirane litografije koje se odlikuju dobrim crtežom i koloritom (Schneider 1971:13).¹²

Dragocjen izvor likovnih podataka o našim narodnim nošnjama dao je samouki crtač i akvarelist Nikola Arsenović, po zanimanju krojač. Obišao je

¹⁰ Među njima ističe se knjiga Baltazara Hacqueta (Leipzig 1801-1808) ilustrirana s 32 bojana bakroreza, pretežno pojedinačnih figura seljaka u narodnim nošnjama širokoga područja od Koruške do Albanije. U Etnografskom muzeju Split nalazi se izdanje: *THE WORLD IN MINIATURE; edited by Frederic Shoberl. ILLYRIA AND DALMATIA...London: Printed for R.Ackermann...*, te 18 pojedinačnih listova iz ove knjige.

¹¹ Vidi *Index likovnih umjetnika* (Schneider 1971: 109).

¹² U fundusu Etnografskog muzeja Split su 24 grafička lista iz spomenutoga izdanja Carrare.

Srijem, Slavoniju, užu Hrvatsku, Sloveniju, Istru, Hrvatsko Primorje, Dalmaciju, Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju. Iako je bio nevješt slikar, trudio se precizno prikazati oblike, ornamente i druge detalje nošnji.

U opusu domaćih umjetničkih ličnosti toga doba mogu se također naći radovi ove tematike. Tako je npr. Vjekoslav Karas, "prvi ilirski slikar", interpretirao narodne teme i motive, te je 1948. godine osim poznate *Slunjanke* naslikao *Trgovca iz Sinja* i *Splićanina*.¹³

Kratkom prikazu likovnih radova s temom iz narodnoga života južne Hrvatske sredinom 19. st. treba spomenuti i malo poznate domaće slikare amatere. Među njima su Splićani Petar Zečević (1807-1876) koji obilazeći širu splitsku okolicu skicira seljake u nošnjama, te Franjo Bratanić (1816-1883) koji antičke spomenike ispunjava figurama iz svoga vremena, pa tako i seljcima iz gradske okolice.

Težnja za opisivanjem dalmatinske gradske i seoske svakodnevice kulminirala je u knjizi Theodora Schiffa, objavljenoj u Beču 1875. godine.

Poticaji za upoznavanjem nošnji "dalekih" naroda znatno se razlikovali od našeg današnjeg vrednovanja vlastitoga tradicijskoga odijevanja. Radilo se zapravo o otkrivanju drugih i drugačijih naroda, te o "živoj" odjeći puka, kao sastavnom dijelu svakodnevnog života nedovoljno poznatog područja Europe.

VAN MOEROVE SKICE

Van Moerov interes za slikovite motive Jadrana zapravo je zanimanje stranca za pojavni svijet udaljenih krajeva, koji je tada još uvijek sam po sebi vizualna atrakcija. U tom se smislu van Moerove skice mogu promatrati u skladu s razvojem tzv. zapadne etnologije, koja istraživanjem stranih kultura teži utvrđivanju razvojnih stupnjeva na globalnoj razini.¹⁴ Naročito su privlačna ona područja koja su ostala izolirana od utjecaja zapadnoeuropske civilizacije, kao npr. Dalmatinska zagora. Uglavnom se radilo o romantičarskom pristupu egzotičnim zemljama i ljudima, koji je još dugo ostao povezan s pojmom narodne kulture.¹⁵

Slikar van Moer nije imao namjeru bilježiti isključivo etnografsku građu, jer je njegov poticaj bio prvenstveno slikarski. No, skice kao likovne bilješke nastale na licu mjesta, te sadržaj odabranih motiva, upućuju na popularne putopise toga doba. To se odnosi prije svega na stvarno postojanje iskazanoga sadržaja, te na bilježenje svakodnevnih pojava u kratkom vremenskom razdoblju, u perspektivi putovanja. Stoga je prikazana Knjiga skica najvjerojatnije nastala 1858. godine, kao vrsta putopisnoga dnevnika, u kojemu su na licu mjesta zabilježene likovne zanimljivosti. Prema motivima

¹³ U fundusu Etnografskog muzeja Split također se nalazi akvarel nepoznatoga autora iz sredine 19. st., sa gotovo identičnim prikazom *Splićanina*.

¹⁴ Misli se na etnologiju kao granu antropologije, koja proučava razvoj ljudske kulture preko pojedinih stupnjeva civilizacije, u cilju utvrđivanja univerzalnih značajki čitavoga čovječanstva i zakona njihova razvoja (Belaj 1998: 345-346).

¹⁵ Tako se Natalia Bruck-Auffenberg, koja je putovala Dalmacijom i sakupljala predmete narodne umjetnosti, još početkom 20. st. divi urođenom osjećaju ljepote narodnog bića, koje je u svojoj izoliranosti od civilizacije tipičan primjer egzotične građe (Bruck-Auffenberg 1912:1-2).

crteža sabranih u knjizi, koji prikazuju putnike na palubi ili pogled na naselja s mora, te po utvrđenim lokalitetima (Trst, Mali Lošinj, Split) može se pretpostaviti da su nastajali prilikom putovanja parobrodom (od Trsta do Splita).

U cjelini gledano, van Moerova je preokupacija prizor iz svakodnevnog života ulice, u kojem najčešće crta grupe figura u nošnjama. Ovdje se ne radi o sustavnom bilježenju pojedinačnih nošnji u cilju stvaranja neke cjeline (mape), kao npr. kod Carrare, već o neposrednom i brzom skiciranju prolaznoga motiva, koji je slikarski zanimljiv i kao takav može biti osnova za daljnji rad.

Van Moerova uljena slika Peristila kojom dominira antička arhitektura, također sadrži nekoliko figura u nošnjama. Slika je poklonjena Burattiju kao bivšoj političkoj, a tada još uvijek cijenjenoj ličnosti Splita, te se vjerojatno uklapala u dobar ukus toga doba. Stoga, autorova sklonost prikazivanju figura u nošnjama nije isključivo subjektivna, ni slučajna. Glavni putopisci identificiraju krajolik uzročno povezan s raslinjem, graditeljstvom i izgledom ljudi. A. von Warsberg (1871.), na primjer, opisuje narod Salone kao *orijentalce Dalmacije*, a potvrdu njihove *istočnjačke duše* vidi u sklonosti za boje, crvenoj kapi, turbanu, uskim plavim hlačama i uspravnom, ponosnom držanju (Pederin 1991:197).

I van Moera privlače nošnje seljaka iz Dalmatinske zagore koje susreće na ulicama Splita, kao i druge "orijentalne" nošnje, koje uz spomenute morlačke bilježi kao turske, bosanske i otomanske.

No, osim toga prikazao je i neke nošnje jadranskoga područja (Split, Solin, Mali Lošinj). Tako na pr. skicira i nošnju splitskoga varošanina u dvije varijante; s *koporanom*, crvenom kapom *na pirju* i kosom spletenom u pletenicu, te onu s dugim *kapotom* i crvenom kapom ravnoga tjemena. Ovi prikazi potvrđuju pripadnost starijeg oblika muške splitske nošnje tzv. dinarskom tipu, te ilustriraju njenu radnu i svečanu varijantu. Njihova vrijednost je upravo u tome što su neposredno zabilježeni, te isključuju mogućnost kopiranja starijega predloška.

Osim motiva uz koje je zapisano da se radi o Splitu, može se prepoznati i određeni broj onih koji mu pripadaju. Oni prikazuju detalje antičkih spomenika, sakralne motive, predjele i prizore s ulica. Sklonost ka prikazivanju nošnji čini se kao privrženost motivima iz života običnoga puka, koji se razlikuje i izdvaja svojom slikovitom odjećom upravo u gradskom okruženju, odnosno u susretu različitih odijevih oblika. Tako pored izrazito ruralnih nošnji skicira i odjeću građana, varošana, svećenika.

Crteži pojedinačnih predmeta svakodnevne upotrebe (*demižona*, vrč, kanta) ne mogu se vezati uz određeni lokalitet, ali odgovaraju inventaru širega priobalnoga područja.

Figure su rjeđe prikazane frontalno, a češće uhvaćene u nekoj karakterističnoj pozi ili pri radu (kao npr. brusač noževa). U cjelini se može uočiti veća skicoznost u crtanju predjela i prizora, te određena realističnost u prikazivanju samostalne figure ili predmeta.

PREMA ZAKLJUČKU

Razlozi Van Moerova boravka u Splitu i proputovanja Jadranom nisu u cijelosti poznati. Kečkemet povezuje njegov posjet Splitu 1858. godine s

političkom ulogom okružnog poglavara dr. Ivana Burattija, koji je kao pristalica autonomne Dalmacije bio poznat po zalaganju za očuvanje i prezentiranje Dioklecijanove palače.

Uloga slikara Jean Baptista van Moera u spomenutom kontekstu zasada se tek nazire. Stoga su potrebna daljnja istraživanja njegove slikarske i povijesne ličnosti, pa tako i komparacija njegovih likovnih radova.

Što se tiče same *Knjige skica*, potrebno je za svaki pojedini crtež što točnije utvrditi sadržaj i lokalitet, te detaljno istražiti prikazane motive. Pri tome je neophodna pomoć teksta koji bi se, bez obzira što je pisan sitnim i nečitkim slovima, trebao pokušati bar djelomično prevesti.

Zasada se tek može, uz iznesena zapažanja o vremenu nastanka i putopisnom karakteru opisanih skica, ukazati na kulturno-povijesnu vrijednost van Moerovih crteža iz Etnografskog muzeja Split.

Literatura:

- Belaj, Vitomir. 1998. "Povijest etnološke misli u Hrvata". U *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskog puka*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bruck-Auffernberg, Natalia. 1912. *Dalmacija i njena narodna umjetnost*. Beč: Umjetnički nakladni zavod Anton Schroll & Co.
- Dokumentacija Etnografskog muzeja Split.
- Ivanišević, Milan. 1963. "Porušena kula - zvonik šibenske stolne crkve". *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15*: 84-110.
- Belamarić Joško, Jelavić Ante, Kečkemet Duško. 1995. *Split sa starih razglednica*. Pula: Harta.
- Kečkemet, Duško. 1984. "Crteži Splita i okolice Jana Baptista van Moera iz 1858". *Kulturna baština 15*: 102-111.
- Mapa *Splitska narodna nošnja*. 1998. Priredio: Duplančić, Arsen.. Split: Etnografski muzej Split.
- Pederin, Ivan. 1991. *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Schiff, Theodor. 1997. *Iz poluzaboravljene zemlje...Split*: Književni krug.
- Schneider, Artur (inicijali A.S.). 1933. "Bilješke uz reprodukcije slika. Nikola Mašić - Split u godini 1858". *Hrvatsko kolo XIV*: 300-301.
- Schneider, Marijana. 1971. *Narodne nošnje u slikarstvu i grafici XIX stoljeća*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske.

THE SKETCHES BY JAN BAPTIST VAN MOER

(Summary)

The article depicts Jan Baptist van Moer's sketches held in the Ethnographic Museum of Split. A book that is referred to contains 118 small sketches mainly drawn in pencil, with few watercolored details. Since the sketches were presumably created during the artist's travels in 1858, they are regarded as artistic records within the context of travel descriptions of the Adriatic Croatia in the mid-19th century. In general, van Moer's preoccupations are everyday street life scenes, which in most cases show groups of figures dressed in traditional costumes. Descriptions of the sketches

call attention to their ethnographic and wider cultural and historic significance, as well as to a need to translate notes written by the artist; besides denoting colors and sites, they would probably give interpretations of some images.

Crtež br. 3

Crtež br. 4

